

ARTIKEL PUBLICERAD I SKMF:S TIDSKRIFT SINUS NR 4 2021, SID 20–22

Riksgränsöversyn med varierande fältarbete

Inledning

Årets fältarbete med riksgränsen mellan Sverige och Norge har varit både omfångsrikt och strapatsrikt. Sverige har riksgräns på land mot Norge och mot Finland och deras sträckningar behöver vara tydliga i terrängen. Den senaste riksgränsöversynen mellan Sverige och Norge skedde 1984–1987. Det var således hög tid för en ny översyn när Sveriges regering 2020 utsåg en svensk gränskommission vid Lantmäteriet för detta uppdrag. Arbetet ska vara klart 2024 och det genomförs tillsammans med en gränskommission vid det norska Kartverket.

Riksrosen definierar riksgränsen

Riksgränsen mellan Sverige och Norge vilar på historiska grunder (Gustafsson, 1995 och Norin, 2020). Den går fram både på själva landbacken och i sjöar och vattendrag. På landbacken definieras dess sträckning av riksrosen, som huvudsakligen består av runt 1,5 meter höga tormmurade stenrosen med en imponerande hjärtsten i mitten, se Figur 1.

Figur 1: Riksrosen 289 från 1764 beläget söder om Treriksröset behövde staplas om från grunden innan det kunde gulmålas. Bild: Michael Gustavsson.

För att ytterligare tydliggöra gränsens sträckning används också andra gränsmärken, som dock inte definierar gränsens läge. Ett exempel på sådana gränsmärken är de skyltar som är uppsatta där vägar och vandringsleder korsar gränsen. Dessutom förbinds gränsmärkena (under trädgränsen) med en fem meter bred upphuggen gränsgata.

Riksgränsen mellan Sverige och Finland följer huvudsakligen djupfåroarna i Könkämäälven, Muonioälven och Torneälven. De ställen där den går fram på landbacken inskränker sig till en kort sträcka vid Trerikrsröset, ett avsnitt runt Haparanda, några öar i Haparanda skärgård samt passagen av ön Märket i Ålands hav. Kataja är en av öarna i Haparanda skärgård som riksgränsen korsar och här finns även Sveriges östligaste punkt. Under sommaren 2021 har finska myndigheter röjt upp en sträcka på över 300 meter för den fem meter breda gränsgatan på ön, se Figur 2.

Figur 2: Finska myndigheter har under sommaren 2021 röjt upp en sträcka på över 300 meter för den fem meter breda gränsgatan på ön Kataja i Haparanda skärgård, där det finns två riksrösen för riksgränsen mellan Sverige och Finland. Bild: Marko Sievänen, Metsähallitus/Forststyrelsen.

Riksrösen är även kulturarv

Totalt finns det 642 riksrösen längs riksgränsen mellan Sverige och Norge och nära hälften av dem uppfördes under 1700-talet. En viktig del i översynen av riksgränsen är att restaurera dessa för gränsens tydlighet, samtidigt som de är fascinerande kulturarv. På hjärtstenen ska inskriptionerna vårdas och fyllas i med svart färg, vilket är ett pillrigt precisionsarbete i tidvis nollgradiga ishavsvindar, se Figur 3. De kungliga monogrammen, som för 1700-talsrösen gäller den svenska kungen Adolf Fredrik och den danska kungen Fredrik V, kan vara speciellt knepiga. En restaurering innebär även att vid behov stapla om röset samt att göra det rent från mossa och annan växtlighet och gulmåla basens övre halva.

Figur 3: Vid restaurering av riksrösen behöver de kungliga monogrammen på hjärtstenarna omsorgsfullt målas i. Bild: Anders Frisk.

Krävande fältarbete

Den svenska gränskommissionen ansvarar under pågående översyn för den norra delen av gränsen, från riksröse 185B i höjd med Valsjöbyn i norra Jämtland upp till Treriksröset. Fältarbetet inleddes i begränsad utsträckning under 2020, men under 2021 har personal från Lantmäteriet varit ute under hela fältsäsongen, se Figur 4. Förutom högst varierande väderlek innebär fältarbetet även fysiska utmaningar som långa vandringar med mycket packning i krävande fjällterräng. För att ta sig till de mer svårtillgängliga riksrösen använder sig fältpersonalen av helikoptertransporter.

Figur 4: Personal från Lantmäteriet på väg att inspektera området och markeringarna runt den omarkerade brytpunkt längs riksgränsen mellan Sverige och Norge som ligger på en glaciär uppe på det 1370 meter höga Skuoagecohkka. Bild: Anders Frisk.

Efter att riksrösen och andra gränsmärken som gränsskyltar har blivit restaurerade mäts de in med satellit teknik (GNSS) och Swepos Nätverks-RTK. Detta kommer att kunna ge möjlighet till tydliga och entydiga visningar av riksgrensens läge i olika geodata och kartapplikationer, även

vid hög detaljeringsgrad. Då mobiltelefon täckningen har varit bristfällig i många områden har en hel del inmätningar av gränsmärken behövts beräknas i efterhand via s.k. virtuell rinex-data.

Inmätningen av riksrösen ligger även som grund för den utstakning av gränslinjen som görs i skogsterräng, se Figur 5. Genom utstakningen kan en röjning av den bitvis kraftigt igenväxta gränsgatan göras i ett säkerställt läge. Det bör också understrykas att ovannämnda fältarbeten inte föranleder någon förändring i gränsens läge eller definition.

Figur 5: För att underlätta röjningen av gränsgatan till en bredd av fem meter stakas gränslinjen ut med stakkäppar där behov finns nedanför öppna fjällområden. Bild: Dan Norin.

Resultat och utmaningar från årets fältarbete

Fältarbetet har gått över förväntan under 2021. Målsättningen var att hinna med att restaurera och mäta in ungefär en tredjedel av riksrösen på den norra delen. När fältarbetet avslutades under september månad konstaterades det att 45 % av såväl riksrösen som s.k. utliggare var klara. Utliggare är stenrösen som är mindre och har ett enklare utförande än riksrösen. Utliggare definierar inte heller riksgården, utan tydliggör bara dess sträckning på vissa utvalda platser. En speciell utmaning under 2021 har varit den pågående pandemin, som inneburit vissa restriktioner i hur fältarbetet fått utföras samt att specialtillstånd från norska myndigheter har behövts för att få passera landsgränsen.

Vid sidan av de egentliga arbetsuppgifterna har personalen även utbildats i t.ex. första hjälpen och fjällsäkerhet. Inför 2022 kommer även utbildning i röjsågsarbete och fallskydd att ske. Slutligen innefattar fältarbetet också att komplettera med nya gränsskyltar vid vissa vandringsleder samt byta ut slitna gränsskyltar och vissa hjärtstenar. Genom en gemensam svensk-norsk upphandling beställes dessa genom en leverantör i Norge. Den första

hjärtstenen med året 2021 och som vid sidan av Carl XVI Gustafs monogram även har kung Harald V:s monogram sattes upp 17 augusti 2021. Det var den norska gränskommissionen som satte upp den hjärtstenen på riksroset 166A i mellersta Jämtland, se Figur 6. Under säsongen 2022 kommer minst fyra nya hjärtstenar att behövas på den norra delen. Fältarbetena kommer att fortsätta under 2022 och 2023, där en annan specifik insats för den svenska gränskommissionen blir att reparera skador på Tretriksroset.

Figur 6: Riksroset 166A i mellersta Jämtland, som var i behov av en ny hjärtsten, blev det första riksroset som fick en ny hjärtsten med året 2021 och kung Harald V:s monogram på den norska sidan. Bild: Tor Erik Bakke, Kartverket.

Referenser

Gustafsson Å (1995): Riksgränshistoria & gränsoversyner – från Svinesund till Haparanda. Lantmäteriet, Gävle.

Norin D (2020): Sveriges riksgränser. SKMF, Sinus, 3 2020, sid 16–19.